

VARFÖR VÄXER SKILLNADERNA?

Rapport om sjunkande resultat i en segregerad skola

Av **Anne-Marie Lindgren**

Varför växer skillnaderna?

Rapport om sjunkande resultat i en segregerad skola

INNEHÅLL:

Förord.....	3
1. Inledning.....	4
2. Bostadssegregationens roll.....	6
3. Höga och låga skolresultat i storstäderna.....	6
4. Den sociala bakgrundens roll.....	7
5. Boendesegregationen.....	10
6. Ett stabilt mönster.....	11
7. Huvudproblemet.....	12
8. Skillnaderna är inte nya, men växande.....	13
<i>Högst och lägst i Stockholm.....</i>	<i>14</i>
<i>Högst och lägst i Göteborg.....</i>	<i>14</i>
9. Varför växer skillnaderna?.....	15
10. Valfrihet och segregation.....	16
11. Vad går att göra?.....	18
<i>A. Förskola och skola.....</i>	<i>18</i>
<i>B. Bostadsområdet.....</i>	<i>20</i>

Rapporten "Varför växer skillnaderna?"
utgiven av Arbetarrörelsens Tankesmedja, a-smedjan, i mars 2012
Författare: Anne-Marie Lindgren
Tryckning: Socialdemokraternas Hus AB 2012

Förord

Anne-Marie Lindgren har under flera decennier följt, undersökt, rapporterat om och diskuterat utvecklingen på skolans område. Denna hennes senaste rapport om orsakerna till stora resultatskillnader mellan olika skolor visar att den nu förda skolpolitiken inte lyckats bryta den negativa trenden.

I rapporten klär hon av alliansregeringen och utbildningsministern Jan Björklund och visar med klagörande och väl underbyggd statistik att de står tomhänta, att de inte längre kan fortsätta att hävda att svaga utbildningsresultat berott på socialdemokratisk ”flumpedagogik”.

Lindgren hävdar, nu som tidigare, att det är de verkliga orsakerna, segregation, social skiktning och skillnader i barns uppväxtvillkor som måste angripas. På djupet handlar det om att eliminera såväl bostadssegregation som arbetslöshet.

Men arbetsmarknads- och näringspolitiken ligger utanför ramen för just den här rapporten. Anne-Marie Lindgren riktar in sig på vad som kan och bör göras i miljöerna där barnen växer upp, alltså i förskola, skola och i deras bostadsområden. Hon för i slutkapitlet fram konkreta förslag som ska läsas noga av skol-, social- och bostadspolitiker i kommuner och riksdag – men också av tjänstemän, planerare och pedagoger i förvaltningar, skolor och bostadsbolag. För som Anne-Marie Lindgren konstaterar på sidan 18 i kapitlet ”Vad går att göra?”:

”Givetvis kan man inte låta problemen i de missgynnade områdenas skolor förbli obehandlade i avvaktan på att bostadssegregationen ska upphöra!”

Stockholm i mars 2012

Ove Andersson

Kanslichef, Arbetarrörelsens Tankesmedja

1. Inledning

”Flum – nej, segregation!”

Det var titeln på en studie jag gjorde 2004, som fokuserade på de stora resultatskillnaderna mellan skolor i socialt privilegierade områden och skolor i socialt missgynnade områden. Där skillnaderna alltså inte kunde förklaras som ”flum”, som var det slagord varmed Jan Björklund ville förklara problemet med svaga skolresultat – utan just med segregation, social skiktning och stora skillnader i barns livsvillkor.

Nu mera, efter fem och ett halvt år som ansvarig skolminister och fortsatta problem med sjunkande resultat i skolan har Jan Björklund tonat ner talet om ”flum”. För utvecklingen har ju inte vänt. Några exempel bara:

- Var femte elev klarade inte ämnesproven i matematik vårterminen 2011. Det är den högsta andelen sedan man började med de nationella bedömningarna av proven 2003 (och faktum är att de andelar, som inte klarat proven, under hela den borgerliga regeringstiden legat över nivån från den socialdemokratiska regeringens tid.)
- Andelen behöriga för gymnasiestudier fortsätter att sjunka; det gjorde de också under den socialdemokratiska regeringstiden, men trenden har alltså inte brutits utan snarast förstärkts.
- Och nu visar Litteraturutredningens rapport *”Läsarnas marknad, marknadens läsare”* att svenska barn läser sämre än förr, och att försämringarna varit särskilt tydliga de senaste åren. Också PISA-studien från 2009 visar att de svenska resultaten i läsförståelse sjunkit tydligt. Bland 15-åriga pojkar har en fjärdedel problem med läsningen.

Huvudförklaringarna till detta finns egentligen inte inom skolan, utan i faktorer utanför den; i samtliga fall nämns skolsegregationen som en central faktor. Vad gäller just läskunskaperna kan den ökade datoranvändningen också spela in.

Dock, den nuvarande skolpolitiken har uppenbart inte klarat att korrigera för dessa faktorer. Och en inte oviktig förklaring till det är att dess upphovsman definierat problemen fel. Det handlade inte om ”flum”.

Allt fler skoldebattörer – bland andra Skolverkets förre generaldirektör Per Thullberg – konstaterar att skolan inte längre är likvärdig; den ger inte längre alla barn samma chanser. Det finns flera orsaker till det.

Boendesegregationen, som är på en gång etnisk, ekonomisk och social, skapar drastiskt olika förutsättningar för skolorna. Kommunaliseringen av grundskolan innebar i sig själv en öppning för lokala variationer, som kan ha fått som (oavsiktligt) resultat att likvärdigheten minskat, och till det kommer att skillnader i ekonomiska resurser också kan få negativa följder. Friheten att välja skola – som gäller både för kommunala och fristående skolor – har också betytt att olika skolor för att hävda sig i konkurrensen väljer att profilera sig på ett sätt som – också avsiktligt – minskar likvärdigheten. Samtidigt har valfriheten bidragit till en ytterligare ökning av den sociala skiktning boendesegregationen skapar. Och förändringar i skolornas sätt att arbeta har missgynnat elever ur mindre studievana miljöer.

Alla dessa faktorer lyfts fram i Skolverkets utvärdering *”Vad påverkar resultaten i svensk grundskola?”* från 2009. Men till dem bör man lägga de växande ekonomiska

och sociala klyftorna i Sverige, som skapar allt större skillnader i barns uppväxtvillkor. Visst ska skolan motverka ojämlikheterna i samhället, men det är ofrånkomligen också så att ojämlikheterna påverkar skolan.

Den här studien är ingen fullständig genomgång av dessa olika faktorer. Tonvikten ligger vid boendesegregationen med dess effekter för barnen i de socialt och ekonomiskt minst gynnade områdena. Det är visserligen en liten andel av det totala antalet elever i grundskolan, men den veritabla utsortering av unga människor det handlar om är oacceptabel, oavsett hur många det är som drabbas.

Och en central punkt i studien är att boendesegregationens och de växande klyftornas roll inte bör få komma bort i en debatt som koncentreras kring friskolornas vara eller inte vara. Det finns förvisso en del att vara kritisk mot när det gäller friskolorna (som jag också tagit upp, i rapporterna *Ta tillbaka demokratin!* och *Vinstvarning*), men tror man att vi skulle få socialt och etniskt blandade skolor bara friskolorna försvann, då blundar man för hur oerhört genomförd boendesegregationen numera är, inte minst i storstäderna. Och att den leder till skolesegregation.

Om dagens politik för växande klyftor fortsätter, oavsett om det sker genom en ökning av osäkra låglönejobb eller försämrade trygghetssystem, så kommer också boendesegregationen att befästas och växa. Att utjämna skillnaderna inom skolan kräver åtgärder inte bara inom skolektorn, utan i hela samhället.

2. Bostadssegregationens roll

De socialt betingade skillnaderna mellan skolor har ökat de senaste decennierna. Ofta diskuteras detta i termer av friskolornas framväxt. Obestridligt är friskolorna en bidragande faktor även om effekterna delvis är dubbelriktade, men skillnaderna fanns redan innan friskolorna börjat växa sig starka – som en följd just av boendesegregationen.

Allra mest uttalad är denna i storstadsregionerna, och det är också där skillnaderna är störst mellan de allra mest och de allra minst privilegierade grupperna – och med det mellan deras bostadsområden. Skillnader som i sin tur återspeglas som mycket stora skillnader i resultat mellan skolorna i de olika områdena – och gjorde det redan vid 1990-talets slut.

Den här studien belyser dessa skillnader, med hjälp av statistik från Stockholm och Göteborg. Den är, i mer komprimerad form, en uppföljning dels av den nyssnämnda studien från 2004, dels av en studie jag gjorde redan 2001 för föregångaren till Arbetsrörelsens Tankesmedja, med titeln ”Friskola och förort”. Båda visade på de stora följdeffekterna för skolan av det socialt skiktade boendet i storstäderna.

Skillnaderna mellan de mest resp. minst privilegierade områdena har snarast skärpts sedan dess, bland annat som följd av regeringens skatte- och transfereringspolitik. Skattesänkningarna har inneburit kraftiga öknings av den privatekonomiska – redan höga – standarden i bostadsområden med en koncentration av välutbildade och högavlönade invånare, medan de gett ganska litet i områden med många lågutbildade och lågavlönade. Tvärtom har de samtidiga försämringarna av a-kassa och sjukförsäkring fått stora effekter för livsvillkoren för många barn i dessa områden – eftersom både arbetslöshet och ohälsotal är större i sådana områden.

I både Stockholm och Göteborg pågår också en utveckling mot allt större social homogenisering av olika stadsdelsområden. Allt färre kan beskrivas som verkligt socialt blandade, och allt fler som antingen gentrifierade eller proletära, eller på väg att omvandlas i endera riktningen.

Boendesegregationen har alltså en självständig betydelse vid för utvecklingen inom skolan. Ska man kunna förbättra villkoren i de mest utsatta skolorna kommer man inte undan att det också kräver åtgärder för att förändra villkoren i skolans omgivning – inte ”bara” åtgärder inom skolans område.

3. Höga och låga skolresultat i storstäderna

Skolstatistiken är entydig. De högsta genomsnittresultaten – i såväl kommunala som fristående skolor – finns i skolor med mycket höga andelar elever till högutbildade föräldrar och låga andelar utrikesfödda elever. Det senare kan översättas med att det är en låg andel elever som av rena språkskäl kan ha svårigheter att följa utbildningen.

De lägsta genomsnitterna finns i skolor med hög andel elever till lågt utbildade föräldrar och hög andel elever med utländsk bakgrund, skolor som också ligger i bostadsområden som utmärks av låga inkomster, höga ohälsotal och högre arbetslöshet än kommunen i övrigt. Många gånger är det också områden med förhållandevis hög omflyttning, dvs. det kan bli stor omsättning av elever i klasserna.

Och, som sagt, de här skillnaderna fanns redan innan friskolorna på allvar började växa fram. Skillnaderna kan alltså inte bara – troligen inte ens huvudsakligen – förklaras med friskolorna, låt vara att de inte bidragit till problemens lösning. Skolorna med de högsta genomsnitten fanns redan före friskolorna i områden med många välutbildade och låga andelar utrikesfödda elever. Skolorna med de lägsta genomsnitten fanns, återigen, i socialt utsatta, negativt segregerade bostadsområden.

I min studie *”Friskola och förort”* från 2001 fann jag stora, socialt betingade skillnader i skolresultat mellan de kommunala skolorna, allra tydligast i storstadsområdena. När jag nu återvänder till skolstatistiken för Stockholm och Göteborg kan jag konstatera att alla de skolor, som då låg på resultat långt under såväl riks- som kommungenomsnittet, fortfarande ligger kvar där – liksom att så gott som alla de skolor, som då uppvisade de högsta genomsnitten, fortfarande uppvisar resultat högt över såväl kommun- som riksgenomsnittet.

Skolorna med höga genomsnittsresultat är säkert hyfsat pedagogiskt bra, men framför allt har de en mycket hög andel elever med högutbildade föräldrar och en låg andel elever som kommit till Sverige efter skoltidens början.

Och skolorna med de allra lägsta genomsnittsresultaten har en hög andel elever till lågutbildade föräldrar, ofta en hög andel elever till föräldrar med svag position på arbetsmarknaden, och en hög andel elever som kommit till Sverige under skoltiden.

Det behöver inte betyda att de skolorna är dåliga från pedagogiska utgångspunkter; några av dem har fått pedagogiska priser. Men de, och framför allt deras elever, arbetar under tuffare villkor och ofta med tyngre ryggsäckar.

Diskussionen om hur man skapar bra skolor måste väga in det – och vidgas till att handla om mer än skolan.

4. Den sociala bakgrundens roll

All forskning visar entydigt att föräldrars utbildningsnivå har betydelse för barnens skolresultat. Det är flera faktorer som samverkar: möjligheterna att hjälpa till med skolarbetet – där kraven tydligt ökat under senare år – tillgången till böcker, uppslagsverk etc. hemma, sociokulturella attityder till (högre) utbildning, sociokulturellt bestämda föreställningar om framtiden osv. Forskningen sammanfattar det som att ”hemmens läroplan” är en viktig faktor för barnens skolgång. Denna hemmens läroplan har dessutom betydelse långt före skolstarten; den kognitiva träningen – att läsa, rita, sjunga, bygga osv. – kan skilja sig åt och göra att barnen vid skolstarten redan har olika utgångsförutsättningar.

Forskningen visar också att effekten av socioekonomiska faktorer inte bara beror av den enskilde elevens sociala bakgrund, utan av den sociala sammansättningen av eleverna i klassen; Skolverket konstaterar i sin studie *”Varför sjunker resultaten i den svenska grundskolan?”* att socioekonomiska faktorer har större betydelse på skolnivå än på individnivå. I en klass där en god del av eleverna kommer från studieintresserade familjer blir klassrumsklimatet också oftast ”studiepositivt”, och det drar med sig alla elever. Omvänt kan en klass där den dominerande attityden bland eleverna är negativ eller ointresserad leda till att alla eller nästan alla elever underpresterar.

Detta klassrumsklimat formas inte bara av skolan utan av hela den omgivning barnet lever i. En omgivning där alla vuxna självklart har jobb – jobb med intressanta ar-

betsuppgifter och bra lön, dessutom – skapar andra bilder av framtidsmöjligheterna än en omgivning där många vuxna saknar arbete, där kanske t o m arbetslöshet är det vanligaste, och där många lever med känslan av att stå utan egentliga möjligheter att komma in i det ”vanliga”, mer etablerade samhället. Och det påverkar givetvis både de vuxnas och barnens inställning till skolan; bristen på framtidstro, känslan att det ändå inte lönar sig att anstränga sig, spelar roll för studiemotivationen. Likaväl som ”hemmens läroplan” påverkar barnens skolgång så gör ”bostadsområdets läroplan” det.

Skolstatistiken visar också att utländsk bakgrund kan påverka skolresultaten (se tabell 2). Men socioekonomiska faktorer har uppenbart betydelse för hur stor denna påverkan blir. Föräldrars utbildningsnivå och ambitioner för sina barn spelar förstås samma roll för invandrade barn som för inhemska, men till det bör läggas just effekterna av boendesegregationen; en proportionellt sett högre andel av barnen med invandrarbakgrund, och alldeles särskilt de med lågutbildade föräldrar, bor i socialt underprivilegierade områden, med de effekter det får för uppväxtvillkoren och, sannolikt, språkinläringen. Etnisk segregation sammanfaller i dag ofta med socioekonomisk segregation. En del av det som i skolstatistiken faller ut som effekter av ”utländsk bakgrund” kan alltså snarare vara effekter av socioekonomiska faktorer och boendesegregation.

För barn som kommer till Sverige efter skoltidens början (på skolspråk kallade ”nyanlända elever”) är det emellertid uppenbart att ”utländsk bakgrund” spelar roll fast mer träffande skulle kanske vara att tala om ”språklig grund”. Forskningen visar att det tar fem till åtta år innan ett nytt språk obehindrat fungerar som undervisningsspråk, även om det kan gå fortare att lära sig det som vardagsspråk. Även barn som kommer till Sverige strax före skolåldern kan alltså av rena språkskäl få skolsvårigheter. Det spelar också in vilka kunskaper barnet i övrigt har med från ursprungslandet, och där det kan finnas ibland stora skillnader i förhållande till den svenska skolan. Under senare år har andelen elever som kommit till Sverige relativt högt upp i skolåldern ökat, och det kan vara en bidragande förklaring till att genomsnittresultaten i många skolor i invandrartäta områden sjunkit.

Den mest problematiska kombinationen, mätt som genomsnittliga skolresultat, är pojkar med utländsk bakgrund och lågutbildade föräldrar. Det finns ju nämligen också en könsdimension på skolresultat; flickor når genomgående högre resultat än pojkar. Också här är skolstatistiken entydig: de allra högsta genomsnittresultaten finns i gruppen flickor med svensk bakgrund och högutbildade föräldrar, de allra lägsta bland pojkar med utländsk bakgrund och lågutbildade föräldrar. Varav de senare ofta lever i segregerade och fattiga bostadsområden...

Tabell 1. Andelen elever i nian läsåret 2010/2011 med godkända betyg i samtliga ämnen resp. andelen med två eller flera icke-godkända ämnen, efter föräldrars högsta utbildning. Hela landet, samtliga huvudmän.

Elever till föräldrar med:	Andel godkända i samtliga ämnen:	Andel med två eller flera IG
<i>Förgymnasial utbildning</i>	44 %	40 %
<i>Gymnasial utbildning</i>	72 %	18 %
<i>Eftergymnasial utbildning</i>	87 %	7 %

Källa: Skolverkets databas Siris

Tabell 2. Andel elever i nian läsåret 2010/11 som fått godkända betyg i samtliga ämnen respektive andelen med två eller flera icke-godkända ämnesbetyg, efter svensk resp. utländsk bakgrund. Hela landet, samtliga huvudmän.

Elever med:	Andel godkända i samtliga ämnen	Andel med två eller flera IG
<i>Svensk bakgrund</i>	81 %	11 %
<i>Utländsk bakgrund, svenskfödd</i>	70 %	18 %
<i>Utländsk bakgrund, utlandsfödd</i>	51 %	35 %

Källa: Skolverkets databas Siris

Tabellerna nedan visar elevsammansättningen med avseende på föräldrautbildning och utländsk bakgrund i de åtta kommunala skolorna med de högsta respektive lägsta genomsnittresultaten i Stockholm och Göteborg. (Anm. Jag har uteslutit de skolor i såväl Stockholm som Göteborg som är specialskolor för barn med särskilda behov.)

Tabell 3. Andel elever i de åtta kommunala grundskolorna med de högsta resp. lägsta betygs-genomsnittet i årskurs 9, med avseenden på föräldrars utbildning resp. svensk/utländsk bakgrund. Stockholm, vårterminen 2011.

	Föräldrautbildning			Svensk bakgrund	Utländsk bakgrund, svenskfödd	Utländsk bakgrund, utrikesfödd	Betygs-genomsnitt
	FG*	G*	EG*				
De åtta skolorna med de högsta genomsnittet	1,2 %	18,7 %	78,0 %	84,5 %	9,6 %	5,9 %	262,1
De åtta skolorna med de lägsta genomsnittet	21,9 %	40,3 %	22,9 %	16,9 %	42,1 %	40,9 %	165,7
Stockholm (samtliga huvudmän)	6 %	32 %	59 %	69 %	19 %	12 %	228,0
Hela landet (samtliga huvudmän)	5 %	44 %	49 %	82 %	10 %	8 %	210,6

**FG = förgymnasial utbildning, G = gymnasial utbildning, EG = eftergymnasial utbildning*

Källa: Siris, egen bearbetning.

Anm. Procenttalen i kolumnerna för föräldrars utbildning summeras till mindre än 100, eftersom det inte alltid finns uppgifter för samliga föräldrar. De åtta skolorna med högst genomsnitt har ett bortfall på 2,2 procent och de åtta med de lägsta genomsnittet 8,9 procent.

”Föräldrars utbildning” anger den högsta utbildning som någon av föräldrarna har. En elev där den ena föräldern har högskoleutbildning och den andra gymnasial redovisas alltså i kolumnen för eftergymnasial utbildning. För att en elev ska redovisas i kolumnen ”förgymnasial utbildning” måste alltså båda föräldrarna ha högst obligatorisk skola som utbildning. För elever med utländsk bakgrund kan det betyda föräldrar med betydligt kortare skolgång än de nio år som svensk grundskola innebär.

Tabell 4. Andel elever i de åtta kommunala grundskolorna med de högsta resp. lägsta betygs-genomsnitten i årskurs 9, med avseenden på föräldrars högsta utbildning resp. svensk/utländsk bakgrund. Göteborg, vårterminen 2011.

	Föräldrars utbildning			Svensk bakgrund	Utländsk bakgrund, svenskfödd	Utländsk bakgrund, utlandsfödd	Betygs-snitt
	F G*	G*	EG*				
De åtta skolorna med högst genomsnitt	2,3 %	23,4 %	72,4 %	89,9 %	5,4 %	4,7 %	236,8
De åtta skolorna med lägst genomsnitt	26,6 %	41,8 %	26,1 %	15,6 %	45,5 %	38,9 %	154
Göteborg (samtliga huvudmän)	8 %	36 %	54 %	66 %	22 %	12 %	212,3
Hela landet (samtliga huvudmän)	5 %	44 %	49 %	82 %	10 %	8 %	210,6

Källa: Siris, egen bearbetning. För skolorna med de lägsta genomsnitten saknas redovisning av föräldrautbildning för 5,5 % av det sammanlagda elevantalet, i skolorna med de högsta genomsnitten är bortfallet 1,7 procent.

5. Boendesegregationen

Tabellerna ovan redovisar alltså resultaten från kommunala skolor. De skillnader i elevsammansättning, som statistiken visar, återspeglar de sociala kännetecknen i de stadsdelar där skolorna finns. Följande två tabeller visar skillnaderna mellan två privilegierade områden och två underprivilegierade i Stockholm respektive Göteborg. Alla fyra har en högstadieskola; skolorna i de gynnade områdena hör till de åtta med högst genomsnittresultat i respektive stad, skolorna i de missgynnade områdena till de åtta med lägst genomsnittresultat.

Tabell 5. Områdesjämförelser, Äppelviken och Mälärhöjden mot Rinkeby och Rågsved, Stockholm

	Högskoleutbildade, (25 - 64 år)	Förvärvsfrekvens (20 - 64 år)	Arbetslöshet (2010)	Utländsk bakgrund	Ekonomiskt bistånd	Skolresultat
Äppelviken	76,2 %	84,0 %	1,4 %	10,7 %	..	270,3
Mälärhöjden	65,6 %	83,2 %	2,4 %	17 %	0,7 %	259,8
Rinkeby	20,2 %	42,3 %	9,4 %	89,7%	17,9 %	161,4
Rågsved	31,3 %	58,9 %	7,6 %	65,4 %	14,3 %	128,3
Stockholm	54,2 %	74,5 %	3,6 %	29,2 %	3,8 %	228,3

Källa: Områdesstatistik för Stockholm, uskab/sweco

Tabell 6. Områdesjämförelser, Billdal respektive Kärralund mot Hammarkullen och Lövgärdet, Göteborg

	Högskoleutbildade (25 – 64 år)	Förvärvsfrekvens (25 – 64 år)	Arbetslöshet (2010)	Utländsk bakgrund	Ekonomiskt bistånd	Skol- resultat
Billdal	64,5 %	87,6 %	2,9 %	6,7 %	0,4 %	236,8
Kärralund	67,7 %	82,4 %	4,3 %	10,0 %	0,8 %	244,2
Hammarkullen	25,5 %	41,9 %	15,2 %	82,4 %	32,2 %	164,3
Lövgärdet	24,5 %	48,3 %	15,6 %	75,4 %	22,4%	163,1
Göteborg	49,7 %	73,0 %	7,4 %	29,1 %	6,8 %	212,3

Källa: Göteborgsbladet, områdesstatistik, Göteborgs stad

Anm. Stockholmsstatistiken anger förvärvsfrekvensen som andel av befolkningen mellan 20 och 64 år, medan Göteborgsstatistiken anger andelen förvärvsarbetande mellan 25 och 64 år. Siffrorna är alltså inte fullt jämförbara mellan de två städerna.

Tabellerna är en tydlig illustration till boendesegregationen i landets två största städer. Det är två helt olika världar som speglas, med drastiskt olika villkor för barns uppväxt. De säger också något om hur oerhört betydelsefull utbildningsnivån i dag är för möjligheterna i arbetslivet – det är ett genomgående drag hur stadsdelar i storstadsregionerna med hög andel lågutbildade också är områden med låg förvärvsfrekvens och hög andel arbetslösa.

Och tabellerna säger också att vi skulle ha haft en påtaglig skolsegregation även om det gamla närhetsobligatoriet varit kvar, dvs. att alla elever hänvisats till skolan i det egna närområdet.

6. Ett stabilt mönster

De här skillnaderna – mellan skolor, och mellan bostadsområden – är inte nya.

Det går att göra jämförelser bakåt från och med 1998, när den till och med vårterminen 2011 gällande fyrstelliga betygsskalan (MVG, VG, G och IG) tillämpades första gången för årskurs 9. Jämförelsen visar att mönstren vad gäller topp- respektive bottenresultat i de kommunala skolorna är påtagligt stabila.

I både Stockholm och Göteborg är det ett tiotal skolor som hela tiden återkommer när man förtecknar skolorna med de lägsta genomsnittsresultaten. Den inbördes ordningen kan skifta mellan åren, men ingen av dem som 1998 fanns bland de allra lägsta har förflyttat sig till ett så högre skikt.

För Stockholms del är det några skolor på Järvafältet och i några hyreshus- och låginkomstområden i de södra ytterförorterna. För Göteborgs del handlar det om skolor i Angered, Östra Göteborg och Västra Hisingen. I både Göteborg och Stockholm är det områden med samma sociala karakteristiska: hög andel lågutbildade, högre arbetslöshet än genomsnittet för kommunen, höga ohälsotal, hög andel utrikesfödda. Rädda Barnens senaste rapport om barnfattigdomen konstaterar att elva stadsdelar i de tre storstäderna har en barnfattigdom på över 30 procent. Sju av dessa finns i Stockholm och Göteborg – och alla dessa har skolor som finns bland dem med de allra lägsta resultaten. (Detsamma gäller om de fyra övriga områdena, som finns i Malmö).

Skolorna med toppresultaten är också tämligen återkommande. Framför allt i Stockholm är mönstret sig anmärkningsvärt likt genom åren: ett antal skolor i Bromma, i innerstaden och den tämligen exklusiva villaförorten Mälarhöjden. I Göteborg handlar det om skolorna i Örgryte, Härlanda, Hovås, Askim. Alla områdena runt skolorna har samma sociala kännetecken: Hög andel högutbildade, höga genomsnittsinkomster, låg arbetslöshet, låga ohälsotal – och andelen invandrade är dels låg, dels och framför allt högutbildad. Skolorna med de lägsta genomsnitten har så gott som uteslutande elever ur det egna närområdet. I skolorna med de högsta genomsnitten finns ett inflöde av elever från andra områden, men såväl skolornas elevstatistik som mer övergripande studier av skolvalen visar att det till dominerande del handlar om elever med högutbildade föräldrar.

7. Huvudproblemet

Förklaringen till de mycket låga genomsnitten i skolorna med de allra lägsta resultaten är inte att *alla* elever har stora problem att nå de uppsatta målen. Spridningen inom skolorna kan vara stor.

Skolverkets statistik gör det möjligt att se inte bara genomsnittsresultatet för en skolas samtliga elever, utan också genomsnittet för de elever som klarat (minst) godkända betyg i 16 ämnen, dvs. det antal ämnen intagningspoängen till gymnasiet grundas på. Det går likaså att se hur höga andel av eleverna som klarat godkända betyg i alla ämnen (som kan vara fler än 16).

Detta ”16-snitt” är högt i flera av skolorna med de lägsta totala genomsnitten. Två av de skolor i Göteborg som finns bland de åtta lägsta (Hammarkullen resp. Rya) har lika höga 16-snitt som en av de skolor (Nygårdsskolan) som finns bland de åtta skolorna med högst resultat. Och den skola som finns på nionde plats nerifrån i betygsstatistiken – Svartedal, med ett genomsnittsresultat på 166,5 – har ett 16-snitt som t o m är högre än det man finner i tre av skolorna med de högsta genomsnitten. Nämnas kan därutöver att elever från Rinkebysskolan i Stockholm – en av skolorna som regelmässigt återfinns bland de allra lägsta genomsnittsresultaten – flera gånger vunnit Vetenskapsakademins nationella tävling i matematik.

Den avgörande skillnaden mellan skolorna med de högsta respektive lägsta genomsnitten är *andelen* elever som klarar godkänt i 16 ämnen. Den andelen är påtagligt mycket lägre i skolorna med de lägsta genomsnittsresultaten. Och det är den centrala förklaringen till att genomsnitten blir så låga.

Tabell 7. Andel elever i nian som klarat godkänt i minst 16 ämnen vårterminen 2011

	Andel elever med betyg i minst 16 ämnen	Andel elever med godkänt i samtliga ämnen
Stockholm, alla skolor	84,3 %	78 %
De åtta skolorna med de lägsta genomsnitten	53,3 %	42,5 %
De åtta skolorna med de högsta genomsnitten	95,2 %	93 %
Göteborg, alla skolor	78,4 %	73,4 %
De åtta skolorna med de lägsta genomsnitten	44,8 %	40 %
De åtta skolorna med de högsta genomsnitten	89,9 %	86,8 %

Källa: Egna beräkningar på grundval av SIRIS

Det är alltså en mycket hög andel elever i skolorna med de lägsta genomsnitten som har stora skolproblem – inte ens hälften klarar godkända betyg i samtliga ämnen, vilket den stora majoriteten gör i skolorna med de högst a genomsnitten. Det mönstret är bestående

över åren, trots att det gjorts stora insatser, från skolorna och från kommunerna, för att förbättra situationen. Man kan alltså inte söka förklaringen enbart, eller ens främst, i brister i pedagogik eller skolledning – inte när mönstret är så stabilt och så svårubbat, trots ambitionerna att förändra det. Det är nödvändigt att väga in också de faktorer i omgivningen, som påverkar (för att inte säga motverkar) skolans arbete.

Det betyder inte att frågor kring pedagogik och skolledning är ointressanta – tvärtom kan man väl hävda att de är extra viktiga i de skolor som möter de största utmaningarna. Men det räcker alltså inte.

Kanske ska man också tillägga att det kan krävas andra typer av pedagogiska lösningar i dessa skolor och att de metoder, som mer generellt ger positiva effekter, måste kompletteras med lösningar (och resurser) som utgår från de särskilda förutsättningar som gäller för skolor i socialt utsatta områden. Alldeles speciellt gäller det utlandsfödda elever som kommit till Sverige under skoltiden. Nämnas kan här att Göteborg beslutat att nyanlända elever ska kunna få undervisning på det egna språket i vissa ämnen, bl a matematik.

8. Skillnaderna är inte nya, men växande

Skolstatistiken visar med andra ord att sociala skillnader haft avgörande betydelse under lång tid nu, och skillnaderna fanns innan friskolornas andel började bli mer påtaglig, 1998 var det 9,1 procent av samtliga elever i årskurs nio i Stockholm som kom från fristående skolor, 2011 hade andelen ökat till 28,7. Motsvarande siffror för Göteborg var 9,2 respektive 25,1 procent.

Men också om skillnaderna var tydliga redan 1998 och kunde förklaras med sociala faktorer, så finns en märkbar skillnad mellan 1998 och 2011 – och det är att **spännvidden** ökat mycket kraftigt mellan skolorna med de högsta resultaten och skolorna med de lägsta. Det gäller både Stockholm och Göteborg. Skolorna med de lägsta genomsnitten, som alltså låg lågt redan 1998, har på det hela taget sjunkit ännu mer, medan skolorna som redan 1998 fanns bland de högsta resultaten ytterligare höjt dem, ofta mycket kraftigt.

Det är inte möjligt att genomgående jämföra resultaten för de åtta skolor, som 1998 låg i topp respektive botten vad gäller genomsnittresultat, med deras resultat 2011, eftersom en del av dem sedan dess lagts ned eller lagts ihop med andra. Av liknande skäl kan man inte heller jämföra resultaten för de åtta högsta respektive lägsta skolorna 2011 med deras resultat 1998, eftersom några av dem inte existerade då. Följande tabell visar i stället siffrorna för de åtta skolor som 1998 hade de lägsta respektive högsta genomsnitten jämfört med siffrorna för de åtta i motsvarande grupper 2011.

Tabellen ger en entydig bild av växande skillnader – liksom bilden av mycket svårubbade problem i den grupp skolor som har de lägsta resultaten.

Tabell 8. Genomsnittsvärde för de åtta skolorna med lägst respektive högst resultat 1998 och 2011, Stockholm och Göteborg

	1998	2011
De åtta högsta i Stockholm	229,4	262,1
De åtta lägsta i Stockholm	165,8	165,7
De åtta högsta i Göteborg	225,1	236,8
De åtta lägsta i Göteborg	174,5	154

Källa: Egna beräkningar på grundval av Siris

Högst och lägst i Stockholm

Av de åtta Stockholmskolor som 1998 visade *de lägsta genomsnitt* är två i dag nedlagda. Fyra fanns också 2011 bland de åtta lägsta. De två övriga visar så gott som oförändrade resultat jämfört med 1998, men hamnar så utanför listan därför att andra skolor, som 1998 låg något litet högre än de åtta lägsta, nu sjunkit tillbaka.

Det handlar med andra ord om relativförskjutningar inom en grupp skolor som hela tiden haft låga genomsnitt och höga andelar elever som inte klarar godkänt i alla ämnen – och som alla finns i områden med samma sociala karakteristiska. Mönstret är stabilt; i praktiken är det ett dussintal skolor som de senaste åren byter av varandra i gruppen med de lägsta resultaten, med några ständigt återkommande.

- Sex av de åtta Stockholmskolor som 2011 uppvisar de lägsta resultaten existerade också 1998. Genomsnittresultatet för dessa sex 1998 var 165,6. 2011 hade deras genomsnitt sjunkit till 158,5.

Av de åtta Stockholmskolor som 1998 uppvisade *de högsta resultaten* finns sex kvar bland de åtta högsta även 1998. De två övriga ligger kvar på samma nivå som 1998, vilket som betygsutvecklingen ser ut i Stockholm innebär att de hamnat en bit under det högsta skiktet, men fortfarande högt över genomsnittet för hela staden.

Skolorna som 2011 uppvisade de högsta genomsnittsbetygen existerade alla 1998. Sex av dem fanns redan då bland de åtta med de högsta genomsnitt; de två övriga fanns i skiktet strax under de allra högsta genomsnitt.

- Genomsnittresultatet för dessa sex skolor år 1998 var 228,1. 2011 hade det ökat till 262,1. Samtliga har ökat sina genomsnitt, i några fall mycket kraftigt.

Mönstret är också här stabilt. Det är en grupp på 12 – 15 skolor som brukar byta av varandra i den absoluta betygstoppen – alla med likartade sociala kännetecken.

Och, återigen: att det är ständigt samma skolor som återkommer på förteckningen över de lägsta respektive högsta genomsnitt kan inte förklaras med skillnader i pedagogisk kvalitet. I så fall skulle inte problemet vara så svårlöst...

Högst och lägst i Göteborg

Utvecklingen i Göteborg följer samma mönster, möjligen med en något större rörlighet bland skolorna med toppresultat:

Av de åtta skolorna med *de lägsta genomsnitt 1998* finns fem bland de åtta lägsta också 2011. De tre övriga ligger bara några poäng över resultatet från -98, en förändring som får ses som slumpmässig; att de hamnar utanför listan beror, dessvärre, bara på att ett par andra skolor – därav två som startats efter 1998 – i socialt lika utsatta områden hamnar på ännu lägre resultat. I samtliga fall handlar det om resultat långt under kommunens genomsnitt.

Sex av de åtta skolor som 2011 uppvisade de lägsta genomsnittresultaten existerade redan 1998. Fem av dem fanns redan då bland de åtta som hade de lägsta genomsnittresultaten. Den sjätte låg bara något litet högre.

- Genomsnittet för de 653 eleverna i dessa sex skolor vårterminen 1998 var 172,3. 2011 hade genomsnittet för samma sex skolor, där 356 elever detta år gick ut nian, sjunkit till 157,4. Och sammanlagt tolv skolor i Göteborg – alla i socialt missgynnade områden – hamnar i dag under 1998 års genomsnitt för de åtta lägsta skolorna.

Av de åtta Göteborgsskolorna som 2011 hade de högsta genomsnittresultaten existerade hälften, fyra stycken, 1998. En femte är en nyetablering i ett område som tidigare ingick i upptagningsområdet för en av dessa fyra.

- Genomsnittet för de 633 eleverna i dessa fyra skolor var 224,3. För samma skolor, nu med 432 elever som gick ut nian, var genomsnittet 2011 235,3. Alla har höjt sina genomsnittresultat.

Av de åtta skolorna som hade de högsta resultaten 1998 är en nedlagd. Tre finns kvar bland de åtta högsta. En – Svenska Balettskolan – har legat i topp så gott som alla år sedan dess men minskat kraftigt just 2011. Det kan vara slumpmässigt; skolan har endast 16 elever, vilket betyder att om en enda elev har problem blir genomslaget stort på skolans genomsnitt. Ytterligare en skola av de åtta högsta från 1998 ligger kvar på samma nivå som då och två på tydligt lägre resultat – en hamnar något under kommungenomsnittet.

Eller sammanfattningsvis: De skolor som redan från början hade höga resultat ligger, med få undantag, kvar på höga nivåer i såväl Stockholm som Göteborg och har som regel höjt nivån ytterligare. De skolor som redan från början låg på låga resultat, långt eller mycket långt under genomsnittet i respektive stad, ligger kvar på samma låga nivåer; skolorna i de mest missgynnade områdena har t o m ytterligare sjunkit tillbaka.

9. Varför växer skillnaderna?

Statistiken säger att problemen i skolorna med de svagaste resultaten inte minskat, snarare tvärtom, men också att problemen var mycket stora också vid 1990-talets slut, dvs. innan valfriheten på allvar börjat påverka elevflödena mellan olika skolor. Oavsett vad man tycker eller inte tycker om valfriheten i skolan kommer man inte undan att boendesegregationen är en central förklaring till skillnaderna mellan olika skolor. Familjer med god utbildning, arbete och hyggliga inkomster bor helt enkelt inte i samma områden som familjer med låg utbildning, osäker (eller ingen) position på arbetsmarknaden och knappa ekonomiska villkor. Det slår igenom i skolorna. Och skulle göra det även utan friskolor.

Men om boendesegregationen förklarar varför skillnaderna finns, förklarar den inte självklart varför skillnaderna vuxit, och vuxit så kraftigt just mellan topp och botten. Områdesstatistiken för Stockholm respektive Göteborg visar visserligen att några områden bytt, eller håller på att byta, social karaktär sedan 1998, och att det haft viss effekt för skolresultaten (uppåt eller nedåt). Det har dock i ganska liten utsträckning påverkat topp- respektive bottenplaceringarna i skolstatistiken, eftersom de sociala strukturerna i dessa ytterändar – både vad avser skolorna och de områden de ligger i – var tydligt utvecklade redan 1998. De sociala förskjutningarna sedan dess handlar främst om att andra, tidigare mer blandade områden, håller på att bli mer socialt renodlade än tidigare, åt det ena eller andra hållet.

- Dock, skillnaderna i livsvillkor i de mest respektive minst privilegierade områdena har ökat som en följd av omläggningarna i skattepolitiken och socialförsäkringssystemen. Inte minst har villkoren hårdnat för många i de socialt utsatta områdena, och det kan få effekter för skolan. Rädda Barnens rapport om barnfattigdomen visar att andelen barn i fattiga hushåll ökat i storstädernas mest ut-

satta områden, medan andelarna sjunkit i övriga stadsdelar. Den dystra slutsatsen av det blir att vi i så fall snarast har att räkna med ökande svårigheter för skolorna i de mest missgynnade områdena.

- En förklaring som kan stämma för några av skolorna med de lägsta resultaten är att andelen utlandsfödda elever ökat just där, även om den alltså inte ökat mer än marginellt för landet i sin helhet. Här kan det också spela in hur många av de eleverna som kommit till Sverige förhållandevis sent under skoltiden; antalet sent invandrade elever uppges ha ökat. Sannolikt har också en oproportionerligt stor andel av den gruppen att hamnat i negativt segregerade bostadsområden och de skolor som finns där.

- De ökande genomsnitten i gruppen skolor med de högsta resultaten kan tänkas hänga samman med ökad betygskonkurrens. Det handlar om elever ur mycket studiemedvetna hem, där inriktningen säkert för många är att få en plats i något av de allra mest prestigefyllda gymnasierna – och då gäller det att ha höga betyg med sig från årskurs 9.

Men det finns också indikationer på att möjligheterna att välja skola fått effekter för elevsammansättningen på ett sätt som kan påverka skolornas resultat.

10. Valfrihet och segregation

Forskningen är enig om *att* valfriheten inom skolan har en viss segregerande effekt, men det råder oenighet om *hur stor* den är. Det har till en del att göra med metodologisk oenighet, till en del med att effekterna är dubbelriktade. Dock talar sannolikheten för att effekterna för bortvalsskolorna kan bli problematiska.

Antalet elever i gruppen skolor med de lägsta resultaten har tydligt minskat i såväl Stockholm som Göteborg, och det kan inte förklaras med att antalet barn i de aktuella åldersgrupperna skulle ha minskat i samtliga dessa områden. Förklaringen är snarare att fler familjer i områdena väljer att sätta sina barn i andra skolor, kommunala eller fristående; skolorna i det egna bostadsområdet blir bortvalsskolor.

Sociologen Jenny Kallstenius, som skrivit sin doktorsavhandling om effekterna av det fria skolvalet i Stockholm, konstaterar:

– För en del invandrarfamiljer i utsatta förorter blir det fria skolvalet ett sätt att kringgå effekterna av boendesegregationen. Det är framför allt föräldrar med högre utbildning och jobb och som kan det svenska språket som gör det här valet för sina barns räkning.

Effekterna av detta blir dubbelriktade. Skolvalet blir en möjlighet att för barnens del välja bort effekterna av att familjen, till skillnad från ekonomiskt starkare grupper, inte kan välja sitt bostadsområde. Skolvalets möjligheter att ”runda” boendesegregationen öppnar för större chanser att utveckla kunskaperna i svenska, kanske få bättre betyg och – i ärlighetens namn – hamna i en lugnare skolmiljö. Kallstenius studie tyder på att resultatet för dem som den vägen kommit till innerstadens högpresterande skolor också blivit goda skolbetyg

”Förklaringen är snarare att fler familjer i områdena väljer att sätta sina barn i andra skolor, kommunala eller fristående; skolorna i det egna bostadsområdet blir bortvalsskolor.”

och bättre kunskaper i svenska; däremot förefaller inte de sociala effekterna, i form av personligt umgänge mellan eleverna från förorterna och eleverna från innerstaden, ha blivit särskilt stora. En del tyder snarast på spänningar mellan dem.

Samtidigt kan problemen öka i de skolor som blir lämnade, dvs. bostadssegregationens effekter förstärks. I kombination med de subkulturer som obestriddligen börjat växa fram i vissa utsatta områden och som innebär ett medvetet avståndstagande från många av det omgivande samhällets normer kan det innebära också ett avståndstagande från alla ambitioner att bättra på sina skolresultat. Varigenom subkulturernas (skenbara) möjligheter att nå status på andra vägar blir än mer lockande

Jenny Kallstenius menar att det fria skolvalet bidrar till segregation, men att frågan inte är svartvit och att *”boendesegregationen är den stora boven med de sociala skillnader den medför”*.

Forskningen visar tydligt att det är studiemedvetna familjer – vilket oftast om än inte alltid också är familjer med förhållandevis välutbildade föräldrar – som väljer en annan skola än den i det egna bostadsområdet. Det ger vanligen slutsatsen att de som inte väljer är ointresserade eller okunniga om valmöjligheterna.

Nihad Bunar, professor i barn- och ungdomsvetenskap, som bland annat studerat skolvalen i Malmö och det han kallar lokala skolmarknader, anser att den förklaringen är för enkel; valet att stanna i det egna områdets skola kan vara aktivt och medvetet. Det kan handla om kompisrelationer, sociala nätverk och restider; det kan också handla om rädsla för att bli isolerad eller diskriminerad i en ny och annorlunda omgivning. Ibland kan det också vara ett sätt att hävda det egna områdets värde.

De valen måste inte innebära sämre chans till goda skolresultat (se ovan om de höga 16-snitten i vissa skolor i utsatta områden), men risken får nog sägas finnas där, och kanske växa i takt med att fler ändå väljer bort just de skolorna.

Att slopa möjligheterna att välja annan skola än den i närområdet är dock inte någon lösning på problemen för skolorna i de socialt utsatta områdena. Det skulle, kanske, höja skolornas genomsnitt något, eftersom något fler elever, kanske, skulle få höga betyg. Men det skulle inte lösa det grundläggande problemet med att så stor andel elever får icke-godkända betyg – det räcker med att gå tillbaka i statistiken för att se det. Annorlunda uttryckt, det räcker inte med att hålla kvar eleverna med de mest gynnsamma studieförutsättningarna i närområdets skolor för att med de lösa problemen för alla de andra.

Det finns, visserligen, flera studier som pekar på att om det i invandrardominerade stadsdelar finns en hög andel familjer med förhållandevis hög utbildning så påverkas resultaten för alla elever i områdets skola, oavsett den egna baskgrunden, i positiv riktning. Men haken är att andelen högutbildade familjer är låg i alla de stadsdelar i storstadsområdena vars skolor uppvisar de lägsta genomsnittresultaten. Man kan läsa skolstatistiken från tidigare år som att den helt enkelt är för låg för att kunna dra hela skolan uppåt.

Och även med minskade valmöjligheter skulle ju barnen i de socialt gynnade områden fortsätta att gå i skolor tillsammans med klasskamrater ur samma gynnade miljö, och fortsätta att nå resultat långt över skolorna i de fattiga områdena...

Det finns ett antal skäl att se över regelverket för de fristående skolorna och skärpa villkoren för etableringen; inte minst måste ersättningsreglerna skärpas. Men det är inte rimligt att göra ändringar som i praktiken lägger ansvaret på enskilda familjer i missgynnade områden att motverka bostadssegregationens negativa följder för skolan genom att stoppa deras möjligheter att välja annan skola – medan föräldrar med bättre ekonomiska resurser kan fortsätta att välja sina barns skola helt enkelt för att de kan välja bostadsområde.

Det faktum att bara vissa familjer gör ett aktivt skolval, och att det främst är studiemedvetna familjer som gör det, har lett till förslag om att skolvalet ska bli obligatoriskt

för alla. Förhoppningen är att det ska leda till ökad social blandning. Men är det så säkert?

Valet av skola styrs av flera faktorer än de pedagogiska. En för många verklig faktor är att s.a.s. hamna bland likar – man vill inte riskera att vara avvikande, hamna utanför eller bli diskriminerad. Alla studier av skolvalen visar att barn och ungdomar är mycket medvetna om olika skolors sociala karaktär, och att det påverkar hur man väljer. Kanske skulle obligatorisk valfrihet leda till större rörlighet inom elevgrupperna, men slutresultatet kan mycket väl bli att skolorna blir mer homogena, inte mer blandade.

Det stora problemet i dag är skolorna i de socialt utsatta områdena, med de högre andelarna elever som inte klarar godkända betyg. Det problemet hänger ihop just med sociala faktorer, strukturer i samhället i dag – och det är där åtgärderna måste sättas in.

11. Vad går att göra?

Svaret på frågan är egentligen ”bryt boendesegregationen”, men det är ett så långsiktigt åtagande – är man pessimist kan man t o m undra om det alls är möjligt – att det inte löser problemet med vad som behöver göras i nuläget. För givetvis kan man inte låta problemen i de missgynnade områdenas skolor förbli obehandlade i avvaktan på att bostadssegregationen ska upphöra! Frågan då blir vad som kan göras för att förändra villkoren dels i själv skolan, dels i det omgivande området.

Ett grundläggande svar är då, givetvis, ”öka sysselsättningen”, eftersom den låga förvärvsfrekvensen har ett antal negativa effekter, i form av knappa ekonomiska resurser likaväl som bristande framtidstro, som påverkar barnens uppväxtvillkor och med det skolan. Med tanke på dagens debatt vill jag understryka att det inte kan få handla om att få fram fler ”skitjobb”, som Expressen nyligen ansett vara enda lösningen – utan om fler bra jobb, och ökade satsningar för att ge människor chans att få sådana bra jobb. För jobb med låga löner, dåliga villkor och svaga personliga utvecklingsmöjligheter skapar stora sociala klyftor i förhållande till alla med bättre löner och bättre arbetsvillkor, och med det fortsatt boendesegregation, fortsatta känslor av utanförskap och fortsatta skillnader i barns uppväxtvillkor. Segregation uppstår ur ojämlikhet, och ojämlikhet underhålls av stora ekonomiska klyftor.

Arbetsmarknads- och näringspolitiken för fler och bättre jobb ligger dock utanför ramen för den här rapporten. Det jag tar upp som avslutning är åtgärder för att motverka effekterna av segregationen dels inom skolorna, dels i själva bostadsområdena.

A. Förskola och skola

Den kognitiva förmågan – att ta in, lagra, bearbeta och använda olika typer av information – är central för möjligheterna till goda studieresultat. De förmågorna utvecklas inte bara i skolan utan också i livet utanför skolan – och de börjar, förstås, utvecklas långt innan skolan börjar. Det betyder att barn kan komma till skolan med mycket olika startförutsättningar, beroende på vilka möjligheter de tidiga åren gett till just kognitiv utveckling.

”Givetvis kan man inte låta problemen i de missgynnade områdenas skolor förbli obehandlade i avvaktan på att bostadssegregationen ska upphöra!”

Och där kan det skilja mellan olika socioekonomiska miljöer (fast som alltid med reservationen för att det som gäller genomsnittligt sett givetvis inte alltid stämmer i det enskilda fallet).

Förskolan har därför en viktig uppgift för att utjämna skillnader i denna tidiga kognitiva träning. Bra förskolor med goda personalresurser har betydelse för att stärka barns möjligheter till bra skolresultat – och den betydelsen blir extra stor i socialt underprivilegerade områden. Vilket borde få påverka resurstilldelningen.

Men då kan inte förskolan ses som en plats där barn ska vara för att föräldrarna förvärvsarbetar – vilket senare betyder, bland annat, att barn i familjer med svag anknytning till arbetsmarknaden hamnar utanför. Förskolan måste vara öppen också för barn till arbetslösa och barn i familjer med långvarigt försörjningsstöd – att hålla dem utanför blir alldeles för ofta detsamma som att försämra deras utgångsläge när skolan börjar.

Det har inte saknats vare sig uppmärksamhet eller insatser för de mest utsatta skolorna det senaste decenniet; tvärtom finns en hel del erfarenheter, både av sådant som lyckats och sådant som varit mindre lyckat, att bygga vidare på. Mitt intryck är dock att de olika erfarenheterna skulle behöva systematiseras mer än vad som hittills skett; man hittar exempelvis en del projekt, som verkar lovande men som, oftast av oklara anledningar, bara rinner ut i sanden. Likaså kan man hitta exempel på att åtgärder, som under lång tid kritiserats som mindre effektiva för sitt syfte, ändå fortsätter att leva kvar. När det gäller sent anlända elever skiljer sig formerna mellan olika kommuner, och det verkar i stor utsträckning saknas utvärderingar – och sådana borde alltså genomföras.

Det finns en hel del kunskap om vad som är allmänt bra och effektiva metoder att organisera skolornas verksamheter – som tydliga målsättningar kända och accepterade inom hela lärarstaben – och de ska självklart ligga till grund för arbetet i alla skolor. Men därutöver kan det behövas kompletterande, eller extra, åtgärder just i skolor i socialt utsatta områden, och några tydliga sådana går att peka ut:

- större möjligheter, dvs. egentligen högre personaltäthet, för att kunna arbeta i mindre undervisningsgrupper. Det kan finnas stora skillnader i språkutveckling inom en och samma klass, och inom den grupp som kommit till Sverige under skoltiden kan förkunskaperna vara mycket varierande. Därför är det extra viktigt att kunna arbeta individualiserat.
- Tillgång till väl utrustade bibliotek och tillräckligt med datorer; många elever kommer från hem där det, av ekonomiska skäl eller av sociala, inte finns så mycket böcker och inte möjlighet att komma ut på nätet. Skolan måste kompensera för det, både genom att ge tillgång till olika medier och träna eleverna i att använda dem. Av samma skäl behövs organiserad läxläsningshjälp.
- Föräldrarnas attityder och inställning till skolan är viktiga för barnens skolresultat. För föräldrar som själva har bra utbildning, eller av andra skäl är medvetna om vikten av bra utbildning, är det självklart att hålla kontakt med skolan och att stötta barnens skolarbete. För föräldrar med låg utbildning, och kanske dåliga erfarenheter från den egna skolgången, är det inte alltid lika självklart vad man kan göra, eller ens att man borde göra något. Därför är det viktigt att skolan upprätthåller regelbundna kontakter med föräldrarna, både för att ge kunskap om hur skolan arbetar och vad det kräver av eleverna, och för att rådgöra om hur föräldrarna kan stötta sina barns skolarbete.

- Det behövs också samverkan mellan skolan och andra verksamheter i området, som på olika sätt berörs av frågor kring barn och ungdomar. Det gäller kommunala förvaltningar likaväl som föreningslivet eller affärsidkarna i centrum.

B. Bostadsområdet

Det finns några drag som är gemensamma för de allra mest utsatta bostadsområdena och deras skolor:

- De är till dominerande del just bostadsområden; de byggdes på den tiden det var en dominerande idé att separera bostäder och arbetsplatser.
- De är områden med många ekonomiskt fattiga människor

Att det är fattiga områden betyder att barnen och deras familjer har snäva marginaler i det vardagliga livet, med stora begränsningar i möjligheterna till fritidsintressen och fritidsaktiviteter. Det betyder att möjligheterna att också utanför skolan utveckla anlag och färdigheter som i sin tur stärker skolarbetet är mindre för barn i dessa områden än för barn i ekonomiskt starkare familjer. För många familjer är det av rent ekonomiska skäl omöjligt att flytta sig utanför det egna området. Storstädernas stora utbud av evenemang och aktiviteter blir till stora delar stängda – eftersom man inte heller har råd med inträdesavgifterna.

Att de till dominerande del är bostadsområden innebär att de i princip enda arbetsplatser som finns är de som den lokala servicen erbjuder, och denna service är fysiskt koncentrerad till ett gemensamt centrum. Det kommersiella utbudet är därvid regel då mer begränsat än i rikare stadsdelar, eftersom köpkraften är mer begränsad. Det betyder att området och bostadskvarteren blir ganska upplevelsefattiga och att det av rena lokalbristskäl är svårt för invånarna att förverkliga egna idéer kring småföretagande, kulturskapande eller andra gemensamma aktiviteter.

Man kan sammanfatta det som att "läroplanen utanför skolan" är snävare och ger färre bilder av arbetslivet och mindre möjligheter till utveckling av intressen och talanger än den som erbjuds barn i andra, mer resursstarka miljöer. Och därför handlar det om att på olika sätt stärka de resurser som själva bostadsområdena erbjuder.

- Flera av de här bostadsområdena har åldern inne för mer genomgripande upprustningar av själva fastigheterna. Kombinera den upprustningen med åtgärder som ger fler lokaler lämpliga för småföretagande, fritidsaktiviteter och kulturverksamheter. Det öppnar på en gång möjligheter för de boende att förverkliga egna initiativ, vilket i sig självt stärker områdets resurser, och möjligheter till ett bredare utbud av service, av upplevelser och, vad det beträffar, förebilder för både ungdomar och vuxna. Om byggnaden av Gårdstensområdet i Göteborg är ett bra exempel hur en nödvändig upprustning av själva bostäderna kan användas för att påverka hela området, med bland annat arbetsplatser och ett bredare utbud av kultur och fritidsverksamhet som resultat.
- Bredda underlaget för servicen i området genom att förlägga lokal kommunal förvaltning dit. När Stockholm, obetänksamt nog, flyttade den lokala stadsdelsförvaltningen från Rinkeby till Kista betydde det i kombination med flytten av arbetsförmedlingen etc, ett bortfall av 300 – 400 personer som dagligen vistades i stadsdelen – och ett bortfall av efterfrågan för många affärer och lunchrestauranger, som ofta nog drevs av boende i området.
- Ge möjligheter i området till olika former av skapande verksamheter – film, teater, odlingslotter, hantverk av olika slag etc. i området, till inga eller låga kostnader.

Botkyrka kommun i Stockholms län satsar stort på dessa typer av verksamheter, främst för ungdom men även för vuxna. Det är extra viktigt i områden där många av ekonomiska skäl inte har tillgång till utbudet i storstädernas mer centrala delar. Och, kan man påpeka, det handlar om inte om ”underhållning”; det handlar om att försöka utjämna sådana skillnader i livsvillkor, som påverkar just kognitiva förmågor – med den betydelse det har både för skolan och för arbetslivet.

- Arbetsförmedling, vårdcentral, vuxenutbildning, närpolis är viktiga samhällsinstitutioner, som ska finnas på plats och nära samarbeta med varandra.

Arbetarrörelsens Tankesmedjas rapporter

Vxxx yyy (Rapport nr 44/2012)

Hollande vs. Sarkozy (Snabbanalys nr 52/2012)

En cementering av dagens massarbetslöshet (Snabbanalys nr 51/2012)

Vad som händer när ojämlikheten växer (Snabbanalys nr 50/2012)

Vart är vi på väg? – Om Stockholms tunnelbana (Rapport nr 43/2012)

Verkligheten på spåret – Om Stockholms tunnelbana (Rapport nr 42/2012)

Två städer – Stockholm vs. Götteborg (Rapport nr 41/2012)

Blev det fler jobb – utvärdering av jobbskatteavdrag (Snabbanalys nr 49/2012)

Utvecklingen av arbetsmarknadsläget under senaste 5-årsperioden (Snabbanalys nr 48/2012)

Vad är ett riskkapitalbolag? (Snabbanalys nr 47/2011)

Finns det ett EU efter krisen? (Rapport nr 40/2011)

Den produktiva välfärden (Rapport nr 39/2011)

Blir skolorna bättre om de får dela ut vinst? (Snabbanalys nr 46/2011)

De senaste fem åren på arbetsmarknaden (Snabbanalys nr 45/2011)

EU-krisen, marknaden och facket (Snabbanalys nr 44/2011)

Att lära för arbetslivet (Snabbanalys nr 43/2011)

New Labour blir Blue Labour (Snabbanalys nr 42/2011)

Operation skademinimering en avledningsmanöver – om SNS (Snabbanalys nr 41/2011)

Massarbetslösheten har tagit ett fast grepp (Snabbanalys nr 40/2011)

Främlingsfientliga i motvind i Danmark och Norge (Snabbanalys nr 39/2011)

Rena rama dynamiten! – En SNS-rapport (Snabbanalys nr 38/2011)

Ingen euro – men euroobligationer (Snabbanalys nr 37/2011)

Systemskiftet redan ett faktum (Snabbanalys nr 36/2011)

När balternas sak blev vår (Snabbanalys nr 35/2011)

Samverkan, inte sammanblandning – LO och SAP (Rapport nr 38/2011)

Uppenbara brister i jobbgarantin (Snabbanalys nr 34/2011)

Jobbpolitiken åt fel håll (Snabbanalys nr 33/2011)

Sänkta löner är feltänkt (Snabbanalys nr 32/2011)

Ett grönt folkhem för 2010-talet (Rapport nr 37/2011)

Ekonomisk politik och full sysselsättning (Rapport nr 36/2011)

En föreställd maktlöshet (Rapport nr 35/2011)

Klimatpolitik och full sysselsättning (Rapport nr 34/2011)

Socialdemokratin och staten (Rapport nr 33/2011)

Sjukförsäkringen: Regeringens lilla reträtt (Snabbanalys nr 31/2011)

Finland – ett delat land? (Snabbanalys nr 30/2011)

De nya bidragstagarna (Snabbanalys nr 29/2011)

Socialförsäkringsutredningen (Snabbanalys nr 28/2011)

Arbetstiden och ett hållbart arbetsliv (Rapport nr 32/2011)

Den globala utmaningen, jämlikhetens grunder (Rapport nr 31/2011)

Är skatter skadliga? (Rapport nr 30/2011)

Någonting har hänt med våra arbetstider (Snabbanalys nr 27/2011)

Allt fler rödgröna kommunstyren (Snabbanalys nr 26/2011)

Arbetslöshetsförsäkringen – ett reformförslag (Rapport nr 29/2011)

Sänkta lägstralöner lösningen? (Snabbanalys nr 25/2011)

Bostadsbubblan (Snabbanalys nr 24/2010)

Resultaten sjunker i svenska skolorna (Snabbanalys nr 23/2010)

Regeringen misstolkar utredning (Snabbanalys nr 22/2010)

utgivna 2006 – mars 2012

Boulton – en studie i finanskapitalism (Snabbanalys nr 21/2010)
Vårdnadsbidraget: Lär av Norge! (Snabbanalys nr 20/2010)
Kollektivavtalsmodellen på spel också i Danmark(Snabbanalys nr 19/2010)
Den förbiåkta järnvägen (Snabbanalys nr 18/2010)
Riksrevisionen nagelfar jobbpolitiken (Snabbanalys nr 17/2010)
Regeringens attack mot LAS (Snabbanalys nr 16/2010)
Personlig assistans – eller RUT? (Snabbanalys nr 15/2010)
Ekonomipriset hyllning till regeringens jobbpolitik? (Snabbanalys nr 14/2010)
Förändra sjukförsäkringen! (Snabbanalys nr 13/2010)
Klyftorna ökar i Moderaternas Sverige (Snabbanalys nr 12/2010)
Frihet och ofrihet i framtidens Sverige (Snabbanalys nr 11/2010)
Ger jobbskatteavdraget nya jobb? (Snabbanalys nr 10/2010)
Hur skötte regeringen Saab-affären? (Snabbanalys nr 9/2010)
Leder fas 3 till arbete? (Snabbanalys nr 8/2010)
Regeringens jobbpolitik (Snabbanalys nr 7/2010)
Vad innebär ”arbetslinjen”? (Snabbanalys nr 6/2010)
Industriarbetarna förtjänar ny regering (Snabbanalys nr 5/2010)
Återskapa solidarisk a-kassa! (rapport nr 27/2010)
Erlander och välfärden (rapport nr 26/2010)
Ett kulturlyft för Sverige (rapport nr 25/2010)
Sjukförsäkringen (Snabbanalys nr 4/2010)
De andra 50 procenten, då? (rapport nr 24/2010)
Politikerna och medielogiken (rapport nr 23/2010)
Barnfattigdomen i Sverige (rapport nr 22/2010)
Vad kostar bostadsbristen? (rapport nr 21/2010)
Det andra Stockholm (rapport nr 20/2010)
Rundgång! (snabbanalys nr 3/2010)
Borgs dogmer (rapport nr 19/2010)
Vinstvarning! (rapport nr 18/2010)
Friskolor (snabbanalys nr 2/2010)
Rödgrön EU-politik (rapport nr 17/2010)
ROT och RUT (snabbanalys nr 1/2010)
Ögonbindlar och integritet (rapport nr 16/2010)
Det måste finnas arbeten! (rapport nr 15/2009)
Jobben först – men hur? (rapport nr 14/2009)
Hur helig är blockpolitiken? (rapport nr 13/2009)
Makten över debatten – partiernas finansiering (rapport nr 12/2009)
Arbetsmarknadspolitik i förfall (rapport nr 11/2009)
Strukturömvandlingen och trygghetssystemen (rapport nr 10/2009)
Framtidens hållbara skatter (rapport nr 9/2009)
Ta tillbaka demokratin! (rapport nr 8/2009)
”Utanförskapet” statistikmissbruk (rapport nr 7/2008)
Gränslös miljöpolitik (rapport nr 6/2008)
Lär från misstaget i Norge (rapport nr 5/2007)
Skatterapport från Tankesmedjan (rapport nr 4/2007)
Skapar a-kassan arbetslöshet? (rapport nr 3/2007)
Vägen till gröna folkhemmet? (rapport nr 2/2007)
Ojämlighetens pris (rapport nr 1/2006)

- Var femte elev klarade inte ämnesproven i matematik vårterminen 2011. Det är den högsta andelen sedan man började med de nationella bedömningarna av proven 2003.
- Andelen behöriga för gymnasiestudier fortsätter att sjunka; det gjorde de också under den socialdemokratiska regeringstiden, men trenden har alltså inte brutits utan snarast förstärkts.

Huvudförklaringarna till detta finns egentligen inte inom skolan, utan i faktorer utanför den; i samtliga fall nämns skolsegregationen som en central faktor.

Dock, den nuvarande skolpolitiken har uppenbart inte klarat att korrigera för dessa faktorer. Och en inte oviktig förklaring till det är att dess upphovsman definierat problemen fel, konstaterar **Anne-Marie Lindgren** i Arbetarrörelsens Tankesmedjas rapport nr 44 *”Varför växer skillnaderna?”*

I rapporten lägger Lindgren fram en rad förslag om vad som behöver göras för att bryta den negativa utvecklingen.